

XORIJIY INVESTITSİYALAR ISHTIROKIDAGI SOLIQ TO‘LOVCHI SUBYEKTLARGA SOLIQ SOLISHNING XORIJ AMALIYOTI

Shohruh Ochilov

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada xorijiy investorlar ishtirokida subyektlarni soliqqa tortish sohasidagi xorijiy mamlakatlar tajribasini o‘rganishga qaratilgan dolzarb tadqiqot hisoblanadi. Xorijiy sarmoyani rag‘batlantirish va jalb qilishda davlatlar tomonidan qo‘llaniladigan zamonaviy strategiya va vositalar hamda ularning soliq tizimiga ta‘siri tahlil qilinadi. Bu sohadagi xorijiy amaliyotning asosiy jihatlari, jumladan, soliq imtiyozlaridan foydalanish, maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish, ikki tomonlama soliqqa tortilishning oldini olish chora-tadbirlari va soliq shaffofligini ta‘minlash masalalari muhokama qilinadi. Soliq va investitsiya siyosatining o‘zaro ta‘siriga, shuningdek, ushbu amaliyotlarning iqtisodiy o‘rish va mamlakatlarning jahon iqtisodiyotidagi raqobatbardoshlik masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Investitsiya, sarmoya, xorijiy investor, rezident, norizident, chet el ishtirokidagi investitsiya, soliq to‘lovchi, “Umbrella Law”, “By Law”.

Kirish

Xorijiy investitsiyalar bilan bog‘liq xorijiy soliq amaliyoti turli mamlakatlar iqtisodiyotiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadigan keng va dinamik masaladir. Ushbu tahliliy maqola xorijiy investitsiyalarni jalb qilishda soliq solishni optimallashtirish uchun soliq to‘lovchilar tomonidan qo‘llaniladigan xorijiy soliq strategiyasining asosiy elementlarini o‘rganishga qaratilgan.

Hech kimga sir emaski, iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida yetakchi omillaridan biri milliy iqtisodiyotning turli sohalari va tarmoqlariga investitsiya kiritishdir. Mamlakatga investitsiya kiritish muammolarini tadqiq qilish doimo iqtisodiyot fanining diqqat markazida turgan bo‘lsa, ushbu sohani huquqiy tartibga solish esa barcha zamonda dolzarb ahamiyat kasb etgan. Chunki investitsiyalar mamlakatning umumiy iqtisodiy o‘rish jarayonini belgilagan holda, korxonalar

faoliyatining eng tub asoslarini qamrab olishi, yangi ishchi joylarini yaratishi bilan ahamiyatlidir.¹

To'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalar bir jihati bilan muximki, bugun Osiyo qit'asida biz bilgan, "Osiyo arslonlari" nomini olgan to'rtta Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarida, keyinchalik Xitoyda va hozirgi kunda esa Sharqiy Yevropa va Vyetnamda mamlakat iqtisodiy o'sishiga katta ta'sir etdi va hali-hamon ushbu jaroyon davom etmoqda.²

"Investitsiya" tushunchasi lotincha "invest" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, "investitsiya qilish" degan ma'noni anglatadi. Qishloq xo'jaligi tashkilotlarining raqobat, tavakkalchilik prinsiplari va moliyaviy resurslarning yetarli emasligi sharoitiga moslashishi "investitsiya", "investitsiya faoliyati" tushunchalarini va ularning tasnifini aniq belgilashni talab qildi. Shuni ta'kidlash kerakki, XX asrning

90-yillarigacha "investitsiya" atamasi amalda qo'llanilmadi, balki ushbu atamagacha yangi asosiy vositalarni yaratish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish va yangilash xarajatlari sifatida qaraladigan "kapital qo'yilmalar" tushunchasi qo'llanildi.³

Soliq imtiyozlari

Ko'pgina davlatlar o'z bozorlarini xorijiy investorlar uchun jozibador qilish uchun soliq imtiyozlari va imtiyozlaridan faol foydalanadilar. Daromad solig'ining pasaytirilgan stavkalari, innovatsion korxonalar uchun maxsus soliq rejimlari va ayrim tarmoqlar uchun imtiyozlar sarmoya kiritish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda.

Mamlakatga investitsiya kiritish tarixiga nazar soladigan bo'lsak, qadim zamonlardan odamlar xorij davlatlariga sarmoya kiritish va tadbirkorlik bilan shug'ullanish uchun tashrif buyurishgan. Yevropalik savdogarlar mahalliy tadbirkorlar bilan savdo qilish uchun Osiyo, Afrika, va Lotin Amerikasiga tashrif buyurganlarida,

¹ Шарп У., Бейли Дж. Инвестиции: пер. с англ. – М.: ИНФРА, 2000.

² Kriebaum U., Dolzer R., Schreue C. Principles of international investment law. –Oxford University Press, 2022.

³ М.И.Какора. Теоретические основы инвестиционной деятельности организаций перерабатывающей промышленности. – М.: ИП «Экоперспектива», 2005. – 101 с.

davlatning mahalliy qonunchiligi investorlarga nisbatan tatbiq etilmagan, chunki ular o'z davlatlarining qonunlariga rioya etgan holda harakat qilishgan.⁴

Rivojlangan mamlakatlarda investitsiya oqimini qayta yo'naltirishda bir xillikni saqlab turish uchun quyidagi holatlar sabab bo'ladi:

- investitsiyalarning iqtisodiy o'sishni ta'minlaydigan iqtisodiy rivojlanishga ta'siri;
- asosiy kapitalni jadal yangilab borish, ishlab chiqarishni intensivlashtirish;
- bilim talab qiladigan tarmoqlarda (elektronika, elektrotexnika, mashinasozlik, kimyo sanoati va boshqalar) Xorij kompaniyalarning investitsion pozitsiyalarini kengaytirish va mustahkamlash;
- mamlakatlarda yuqori texnologiyali mahsulotlar, yuqori malakali kadrlar va infratuzilma uchun keng bozor mavjudligi;
- ishlab chiqarishning yuqori darajadagi raqobatbardoshligi, iqtisodiy faoliyatning kontsentratsiyasiga yordam berish;
- klaster siyosatini amalga oshirish.

Y.Mitskevichning fikricha, investitsiya bu foyda olish yoki ijtimoiy yutuqqa erishish uchun moddiy va moliyaviy vositalarni, shuningdek, mol-mulk hamda intellektual mulkka bo'lgan huquqlarni turli faoliyat obyektlariga qo'yilma sifatida jalb qilish ekanligini aytadi.⁵ Boshqa bir olim P.Vaxrin ham investitsiya tushunchasiga ta'rif berar ekan, unga kapitalni joylashtirish usuli sifatida qarab, bu orqali kapitalni saqlash yoki uning asl qiymatini oshirish hamda ijobiy hajmdagi daromadga ega bo'lish ekanligini ta'kidlaydi.⁶ G'arb olimlarning fikricha, investitsiya kelajakda foyda olish uchun o'zining foydasidan ajratilishi kerak bo'lgan qiymat deb izoh beraganlar. Investitsiya tushunchasiga ayrim xalqaro ko'p tomonlama shartnomalarda ham izoh berib o'tilgan bo'lib, xususan, 1997-yilda qabul qilingan "Investorlar huquqlarini

⁴ H. Grotius, De Jure Belli ac Pacis Tres(rev end, 1946)qayta nashr qilingan(1925)3(2) The Classics of International Law, 385 (F.Kelsey,trans),TM Franck, Fairnessda keltirilganidek Xalqaro huquq va institutlarida (Oxford, Clarendon Press,1995), 457, n 11;

⁵ Ендовицкий Д. А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика. Д. А. Ендовицкий; под ред. Л.Т. Гиляровой. М: Финансы и статистика, 2011, изд.№2, 400с.

⁶ Moliya bozori va investitsiyalar. Darslik. 2021-yil.

himoya qilish to'g'risida"gi Moskva konvensiyasining 1-moddasida investitsiya bu investorlar tomonidan daromad olish yoki ijtimoiy yutuqqa erishish uchun moliyaviy va moddiy vositalarni, mol-mulkka hamda intellektual mulkka bo'lgan huquqlarni agar ular mazkur shartnomaga kirgan davlatlarning milliy qonunchiligiga ko'ra muomiladan chiqarilmagan bo'lsa, muomilada bo'lishi cheklanmagan bo'lsa, turli faoliyat obyektlariga jalb qilishni aytishadi.⁷

Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi soliq to'lovchilar uchun xalqaro soliq landshafti murakkab va ko'p qirrali soha bo'lib, soliq imtiyozlari, transfert narxlari, soliq raqobati va ikki tomonlama soliq to'lash bo'yicha shartnomalarning transchegaraviy sotib olishga ta'siri kabi turli jihatlarni qamrab oladi. Buettner va Roof (2007) tomonidan olib borilgan tadqiqot soliq imtiyozlarining to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar (TDI) joylashuviga ta'sirini ta'kidlab,⁸ asosiy joylashuv qarorlarini tushunish zarurligini ta'kidlaydi. Xuddi shunday, Fuest va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqot. (2005) kapital harakatchanligi dinamikasi va uning soliq raqobatiga ta'sirini yoritib,⁹ ko'chma kapital va moliya bilan bog'liq holda soliq raqobati kontseptsiyasini o'rganadi.

Chet el investitsiyalari ishtirokidagi ko'pmillatli korxonalar (MNE) uchun muhim jihat bo'lgan transfert narxlari ushbu murakkab sohada kelajakdagi tadqiqotlarni yo'naltirish bo'yicha takliflarni taqdim etadi (Cools va boshqalar, 2008). Bundan tashqari,¹⁰ Cools & Slagmulder (2009) tadqiqoti soliqqa mos keladigan transfer narxlari va majburiyatlarni hisobga olishga qaratilgan bo'lib, MNTlarda transfer narxlari bo'yicha muzokaralarning muhimligini ta'kidlaydi.

Ikki tomonlama soliqqa tortish bo'yicha shartnomalarning (DTT) transchegaraviy xaridlar va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarga ta'siri (Pinto & Sousa, 2019) tomonidan o'rganilib, DTTlar to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni samarali

⁷ Investor huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi Moskva konvensiyasi. 1997-yilda qabul qilingan.

⁸ <https://scite.ai/reports/tax-incentives-and-the-location-w91e9z>

⁹ [Capital Mobility and Tax Competition](#)

¹⁰ Management control in the transfer pricing tax compliant multinational enterprise // <https://scite.ai/reports/management-control-in-the-transfer-44A0w3>

rag'batlantiradi degan xulosaga keladi. Bundan tashqari, Rossing va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqot. (2019) MNE va uning manfaatdor tomonlari o'rtasidagi ijtimoiy shartnomada soliq boshqaruvining hal qiluvchi rolini ta'kidlab, soliqni tartibga solish talablari va jamiyat talablari o'rtasidagi muvozanatni ta'kidlaydi.

Xalqaro soliq raqobati kontekstida Gerbrands va boshqalar tomonidan o'tkazilgan tadqiqot. (2021) ikki tomonlama javob beruvchi tartibga solish va uning xalqaro soliq raqobatiga ta'sirini muhokama qiladi, soliq raqobatining kuchayishi va muvofiqlik dinamikasi haqida tushuncha beradi. Bundan tashqari, Alm va boshqalar. (2020) soliq bazasi eroziyasini kamaytirish uchun "javob beruvchi tartibga solish" dan foydalanish bo'yicha istiqbollarni taklif qiladi va uning cheklovlariga qaramay, muhim tushunchalarga hissa qo'shadi.¹¹

Ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish

Muvaffaqiyatli xorijiy soliq amaliyotining asosiy jihatlaridan biri ikki tomonlama soliqqa tortish bo'yicha kelishuvlardir. Ushbu kelishuvlar daromadlarga ikki tomonlama soliq solishning oldini olish, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash va barqaror investitsiya muhitini ta'minlashga qaratilgan.

Maxsus iqtisodiy zonalarini tashkil etish

Xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun maxsus iqtisodiy zonalar (SEI) tashkil etishdan ko'plab mamlakatlar muvaffaqiyatli foydalanmoqda. Bu zonalarda maxsus soliq va bojxona imtiyozlari, tadbirkorlik sub'ektini ro'yxatdan o'tkazishning soddalashtirilgan tartiblari nazarda tutilgan.

Ekologik barqarorlikni hisobga olish:

Zamonaviy xorijiy investorlarga soliq solishdagi amaliyoti ekologik barqarorlikka e'tibor beradi. Ekologik barqarorlikni rag'batlantiradigan loyihalarga kiritiladigan investitsiyalarga soliq imtiyozlari bilan taqdirlanishi mumkin bo'ladi.

Xorijiy tashkilotlar faoliyatining asosiy shakli sifatida doimiy muassasaga nisbatan soliq siyosati

¹¹ Impact of double taxation treaties on cross-border acquisitions // <https://scite.ai/reports/impact-of-double-taxation-treaties-y8jN1y6>

Rivojlanayotgan jahon iqtisodiyoti, tijorat faoliyatining kengayishiga va kapitalning xorijga harakatlanishiga olib keladigan globallashuv jarayoni soliq ma'lumotlari almashinuvining iqtisodiy ta'sir obyekti bo'lgan soliqqa tortishning xalqaro huquqiy tasniflarini yangilash zarurligini aks ettiradi. Hozirgi vaqtda xorijiy tashkilotlarni o'z faoliyatini ayni vaqtda amalga oshirayotgan mamlakatda soliqqa tortish, shu jumladan xalqaro iqtisodiy institutlar uchun ham katta ahamiyatga ega. Transmilliy korporatsiyalar tashqi bozorlarga samarali kengayib boradi va o'zlarining ro'yxatdan o'tgan joylaridan tashqarida agressiv soliq siyosatini olib boradilar.

Hozirgi sharoitda turli soliq yurisdiksiyalarida faoliyat yurituvchi xorijiy soliq to'lovchilar uchun amaldagi transchegaraviy soliq qoidalari to'g'ri aniqlanishi va ularga rioya etilishi kerak. Norezident kompaniyalarning daromadlariga soliq solish doimiy muassasalar yordamida amalga oshiriladi. Doimiy muassasa xalqaro soliqqa tortishning asosiy elementlaridan biri sifatida qo'llaniladi, bu milliy qonunchilikda ham, xalqaro soliqqa tortish darajasidagi muvozanatli huquqiy tartibga solishda ham o'z aksini topishi kerak.

Zamonaviy dunyoda doimiy muassasa xalqaro soliq huquqining muhim tarkibiy qismi bo'lib, xorijiy soliq to'lovchilarning manbasidan olingan daromadlarini standartlashtirilgan soliqqa tortishga xizmat qiladi. Doimiy muassasaning mavjudligi xorijiy soliq to'lovchining xorijiy davlat hududida faoliyatni amalga oshirishda to'g'ri ishtirok etish darajasini aniqlashga yordam beradi¹².

“Doimiy muassasa” tushunchasi ko'plab milliy qonun hujjatlarida, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish bo'yicha xalqaro shartnomalarda¹³, BMT hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) namunaviy soliq konvensiyalarida mavjud. Shuni ta'kidlash kerakki, xalqaro shartnomalar milliy qonunchilik normalariga qaraganda ustuvor ahamiyatga ega.

¹² OECD Secretary-General report to G20 finance ministers. [Электронный ресурс]. – 2016. Официальный сайт ОЭСР в сети «Интернет». URL: <https://www.oecd.org/tax/oecd-secretary-general-tax-report-g20-finance-ministersoctober-2016.pdf>

¹³ Соглашение об избежании двойного налогообложения и предотвращении уклонения от налогообложения в отношении налогов на доходы и капитал [договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки от 17 июня 1992 г.] // Собрание законодательства РФ. – 1999. – № 16.-ст. 5-6.

Ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish to'g'risidagi shartnomalardan (keying o'rinlarda – ikki tomonlama shartnomalar) foydalanilganda “doimiy muassasa” atamasi tadbirkorlik faoliyatining doimiy joyi sifatida belgilanadi, buning natijasida qisman yoki to'liq boshqa davlatda tadbirkorlik faoliyatini amalga oshiradi, biroq bitta yurisdiksiyadagi soliq to'lovchi tomonidan korxona faoliyatini olib boriladi¹⁴. Shunga ko'ra BMT, OECD konvensiyalari va ikki tomonlama shartnomalarning yondashuvi doimiy muassasaning muayyan xususiyatlarini aniqlaydi: tadbirkorlik faoliyatini amalga oshirish, uni amalga oshirish uchun joyning mavjudligi, faoliyatning doimiy xususiyati¹⁵.

Tashkilot tuzilmasida doimiy muassasadan foydalanish xorijiy soliq to'lovchilar uchun mutanosib soliqqa tortish rejimini joriy etish imkonini beradi, bu ushbu xorijiy shaxslar ro'yxatdan o'tgan davlatlarning ham, ular haqiqatda daromad oladigan davlatlarning manfaatlarini ham hurmat qilish imkonini beradi¹⁶.

Doimiy muassasalarni soliqqa tortish masalasining ilmiy yangiligi esa ularni ko'plab soliq to'lovchilar tomonidan tashkil etishning rivojlangan amaliyoti, vakolatxonalarni soliq nazoratining ixtisoslashtirilgan vositalari va chora-tadbirlarining paydo bo'lishi, soliq nazoratining nafaqat milliy soliq nazorati organlari, balki xalqaro tashkilotlar darajasida amalga oshirilishida namoyon bo'ladi.

Xalqaro soliq munosabatlarining allaqachon erishilgan rivojlanish darajasi bilan mazkur munosabatlarda bir qator muammolar paydo bo'ldi, bu muassasalarning soliqlarni to'lashdan bo'yin tovlashlari, soliq bazasini tarqatishlari va soliq to'lovchilar to'g'risida o'zaro xalqaro ma'lumotlar almashinuvining tartibga solinmaganligida namoyon bo'ldi¹⁷. Shu sababli xalqaro miqyosda soliq ma'lumotlari almashinuvining samarali mexanizmlarini yaratish zarurati paydo bo'ldi. Kompaniyalar tomonidan soliq

¹⁴ Викулов К.Е. Правила налогообложения иностранных организаций, действующих через постоянное представительство: опыт ОЭСР и правовое регулирование в России: дис. канд. юрид. наук: 12:00:14 / К. Е. Викулов. – Москва, 2011. – 260 с.

¹⁵ OECD Model Tax Convention on Income and on Capital. Официальный сайт ОЭСР в сети «Интернет» – 2015-Ст. 5 [Электронный ресурс] – URL: <https://www.oecd.org/ctp/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-2015-fullversion-9789264239081-en.htm>

¹⁶ Кучеров И.И. Международное налоговое право. М.: ЮрИнфоР, 2007. С. 47—65.

¹⁷ Яковлев П.И. Совершенствование налогообложения иностранных организаций, действующих через постоянное представительство. [Электронный ресурс] // [2019]. URL: <http://www.vectoreconomy.ru/images/publications/2019/8/taxes/Yakovlev.pdf> Стр. 4

solinadigan bazaning yemirilishiga qarshi kurashish uchun OECD 15 yoʻnalish (bosqich)dan iborat BEPS (ing. Base Erosion and Profit Shifting – Baza eroziyasi va foydani oʻzgartirish) rejasini ishlab chiqdi. Rejada faqat elektron tijorat sharoitida jadal rivojlanayotgan xalqaro biznesning ustuvor yoʻnalishlari aks ettirilgan. Doimiy muassasalarni soliqqa tortish uchun rejaning quyidagi bosqichlari ayniqsa dolzarbdir:

- Raqamli sektorda soliqqa tortish;
- “Gibrid” vositalar uchun yagona soliqqa tortish tizimi;
- “Nazorat qilinadigan xorijiy kompaniyalar”ga oid qoidalarni kuchaytirish;
- Soliqlarni suiiste'mol qilishga qarshi kurash darajasini oshirish;
- Doimiy muassasa maqomini berishdan sun'iy yoʻl bilan boʻyin tovlashga qarshi kurashish;
- Kapitalni soliqqa tortish va tavakkalchilikni oʻtkazish;
- Ikki tomonlama soliq shartnomalariga toʻgʻri oʻzgartirishlar kiritish mexanizmini yaratish.

Ammo BEPS rejasida koʻrsatilgan chora-tadbirlar maslahat xarakteriga ega boʻlsa-da, ular koʻplab yurisdiksiyalarda kelajakda biznesni modernizatsiya qilish uchun asos boʻlishi kutilmoqda. Oʻzlarining xalqaro operatsiyalarini samarali amalga oshirish va soliq toʻlovlarini kamaytirish uchun kompaniyalarning offshor boʻlinmalarini ochishlari va undan soliq toʻlashdan qochish uchun foydalanishlari yetarli boʻlmaydi, ular soliq dunyosi shaffoflikka intilishi bilan duch keladilar¹⁸. Shu jumladan, mamlakatlar oʻrtasida tuzilgan soliq shartnomalari roʻyxatini kengaytirishni talab qiladi.

Ikki tomonlama shartnomalarning asosiy vazifalaridan birini (soliq toʻlovchilar toʻgʻrisida maʼlumotlar almashinuvini) taʼminlash uchun davlatlar zamonaviy dunyoda umumiy qabul qilingan soliq maʼlumotlari almashinuvi boʻyicha namunaviy shartnomalardan foydalanishni boshladilar, ularning asosiylari:

“TIEA” (Model Agreement on Exchange of Information in Tax Matters 2001) – Soliq maqsadlarida maʼlumot almashish boʻyicha namunaviy bitim, “MCAA”

¹⁸ Эрлангер А. Что такое BEPS, и почему так важно для всех владельцев международного бизнеса и капитала понимать, что это? [Электронный ресурс] // [2019]. URL: <https://internationalwealth.info/deofshorization/what-is-beps-and-why-it-is-so-important-to-understand-for-international-business-and-diversified-capitalowners/>

(Multilateral Competent Authority Agreement 2015) - soliq to'lovchilar to'g'risida o'z-o'zidan va avtomatik ma'lumotlar almashinuvini oshirish uchun namunaviy protokol; "CRS" (Common Reporting Standard) - moliyaviy hisoblar bo'yicha avtomatik ma'lumot almashish uchun yagona hisobot standarti.

Ko'rib chiqilgan va taqdim etilgan nazariy qoidalarga, shuningdek ularni zamonaviy xalqaro soliqqa tortishda qo'llashning amaliy misollariga asoslanib, muallif doimiy muassasalarni soliqqa tortishni modernizatsiya qilish uchun mamlakatlar uchun zarur bo'lgan choralar quyidagilarni o'z ichiga olishi kerak, deb hisoblaydi:

- 1) soliq to'lovchilarning xalqaro operatsiyalardan olinadigan daromadlariga nisbatan davlatlarning soliq chegaralarini aniqlash;
- 2) ikki tomonlama shartnomalarni imzolagan davlatlarning soliq subyektlari va nazorat qiluvchi organlari o'rtasidagi munosabatlarni shakllantirish;
- 3) Ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish bo'yicha samarali strategiyalarni qo'llash;
- 4) Soliq shartnomasida ishtirok etuvchi har ikki davlatda yuzaga kelgan holatlarda doimiy muassasalarning ikki tomonlama soliqqa tortilishiga qarshi kurashish usulini qabul qilish;
- 5) doimiy muassasalarni ro'yxatga olish yurisdiksiyasi bilan kelishuvga ega bo'lgan davlatda operatsiyalarni amalga oshirishda soliq kamsitishlaridan himoya qilish;
- 6) doimiy muassasalar tomonidan soliq to'lashdan bo'yin tovlashga qarshi kurash vositalarini tayyorlash, shuningdek, soliq shartnomalari bandlarini ortiqcha manipulyatsiya qilish;
- 7) chet ellik soliq to'lovchilar o'rtasida doimiy muassasalar va bosh tashkilot darajasida transfer narxlarini qat'iy nazorat qilish;
- 8) qonuniy soliqqa tortish maqsadlarida muntazam ravishda o'zaro ma'lumotlar almashinuvining aniq vositasini ishlab chiqish.

Yevropa mamlakatlarida soliq qonunchiligining spetsifikatsiyasi, Yevropa hamjamiyatiga a'zo davlatlarning xorijiy investitsiyalarni soliqqa tortish munosabatlarida huquqiy tajribasidan foydalanish yo'nalishlari

Yevropa mamlakatlaridagi investitsion soliq qonunchiligi investitsiya muhitni shakllantirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Ushbu paragrafda biz ushbu qonunchilikning asosiy xususiyatlarini, shuningdek, ushbu sohadagi rivojlanish tendensiyalarini ko'rib chiqamiz.

Yevropa mamlakatlaridagi soliq qonunchiligi fiskal landshaftni shakllantiruvchi va iqtisodiy faoliyatga ta'sir ko'rsatadigan keng ko'lamli xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Yevropa Ittifoqi uchun soliq imtiyozlarining mikrosimulyatsiya modeli yaratilgan bo'lib (EUROMOD), tadqiqotchilar va siyosat tahlilchilariga soliqlar va imtiyozlarning xo'jalik yurituvchi subyektlar daromadlariga ta'sirini va har bir mamlakat aholisi va Yevropa Ittifoqi uchun mehnatni rag'batlantirishni taqqoslash imkonini beradigan platforma hisoblanadi. Soliq imtiyozlarining mikrosimulyatsiya modeli (EUROMOD) Yevropa mamlakatlarida soliqlar va imtiyozlarning qayta taqsimlanish ta'sirini tahlil qilishda muhim rol o'ynaydi.¹⁹ Ushbu model Yevropa Ittifoqining barcha 28 mamlakati uchun soliq majburiyatlari va imtiyozlarni solishtirish uchun har bir mamlakatning fiskal va ijtimoiy qonunchiligidagi batafsil siyosat qoidalaridan foydalanadi.

2009-yil 1-dekabrdan boshlab Lissabon shartnomasi kuchga kirgan paytdan boshlab ilgari Yevropa hamjamiyatining soliq qonuni deb ataladigan "Yevropa Ittifoqining soliq huquqi" tushunchasi alohida qoidalar to'plami bo'lgan Yevropa Ittifoqining soliq qonunini anglatadi. Yevropa Ittifoqining faoliyati to'g'risidagi Shartnoma (birlamchi huquq), Yevropa Ittifoqi institutlari o'z vakolatlari doirasida qabul qilingan (ikkinchi darajali huquq), shuningdek, Yevropa Ittifoqida Adliya organi va sud organi Soliq masalalari bo'yicha birinchi instancesiya hisoblanadi. Ushbu ta'rifni prof. P. Fermer, prof. R. Lyell, prof. D. Uilyamslar berib o'tishgan.²⁰

¹⁹ Holly Sutherland, Francesco Figari. EUROMOD: The European Union tax-benefit microsimulation model. // URL: <https://microsimulation.pub/articles/00075>

²⁰ Williams D., EC Tax Law. London - New York, 1998

Yevropa mamlakatlarida soliq qonunchiligi to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni va korporativ soliqqa tortish jarayoni ancha yillardan beri o'z dolzarbligini yo'qotmay kelmoqda. Xorijiy olimlar Bellak va Librext tomonidan olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Markaziy va Sharqiy Yevropa mamlakatlarida past korporativ daromad solig'i stavkalari va to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, investitsion qarorlarni shakllantirishda soliq siyosatining ahamiyatini ta'kidlab o'tishgan.²¹

Yevropa mamlakatlaridagi soliq qonunchiligining asosiy ahamiyati shundaki, soliqdan qochish va soliqdan bo'yin tovlash kabi mamlakatning iqtisodiga katta zarar yetkazishi mumkin bo'lgan holatlarda soliq firibgarligiga qarshi samarali choralar ko'rish zarurligini g'oyasi ilgari suriladi.²² Mehnat iqtisodiyoti instituti tadqiqotchisi Shnayder o'z ilmiy maqolasida yashirin iqtisodiyot va soliq to'lashdan bo'yin tovlash Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida jiddiy muammolar sifatida aniqlanganligini va bu muammolarni soliq qonunchiligi doirasida hal qilish muhimligini ta'kidlaydi.²³

Yevropa Ittifoqi doirasida investorlarning soliqqa tortilishi bir necha yo'nalishda amalga oshirilmoqda.

Birinchidan, turli imtiyozlarni qisqartirish va ishlab chiqarishni, ilmiy-texnikaviy faoliyatni rivojlantirish uchun soliq to'lovchilarga davlat subsidiyalarining milliy tizimlarini joriy etish hamda ikki tomonlama soliqqa tortishni bartaraf etish orqali korporatsiyalarning soliqqa tortiladigan foydasini aniqlash tartibini muvofiqlashtirish nazarda tutilmoqda.

Ikkinchidan, tezlashtirilgan amortizatsiyadan foydalanish keng qo'llanilmoqda. buning asosiy vositalardan biri iqtisodiy va tijorat maqsadlarida foydalanish davrlariga muvofiq asta-sekin amortizatsiya bilan almashtirilishi hisoblanadi. Bu jarayon muxim soliq imtiyozlari amaliyotiga cheklovlar fonida sodir bo'ladi.

²¹ Markus Leibrecht, Christian Bellak. Do low corporate income tax rates attract FDI? – Evidence from Central- and East European countries. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00036840701320217>

²² T.Karkinsky, N.Riedel. Corporate taxation and the choice of patent location within multinational firms.

²³ F.Schneider, K.Raczkowski, B.Mróz. [Shadow economy and tax evasion in the EU](#)

Uchinidan, kichik korxonalar, shu jumladan venchur biznes sohasida, jumladan, yirik kompaniyalarning sho'ba korxonalari tarmog'ini tashkil etishda soliqqa tortish uchun qulay sharoitlar yaratilmoqda. Soliq tizimlarini uyg'unlashtirish davlatlararo hamjamiyat chegaralarida faoliyat yuritayotgan barcha potentsial investorlar uchun teng sharoitlarni ta'minlaydi, ichki integratsiyalashgan bozorda kapitalning erkin harakatlanishi uchun sharoit yaratadi, xalqaro ilmiy-texnikaviy hamkorlikni rivojlantirishni rag'batlantiradi va soliqlarni jalb qilish jarayonini faollashtiradi.²⁴ Investitsion faoliyatni soliq imtiyozlari bo'yicha xorijiy tajribani sarhisob qilar ekanmiz, uning asosiy vositalari bo'lgan soliq stavkalari, soliq imtiyozlari, investitsion soliq imtiyozlari, soliq ta'tillari va tezlashtirilgan amortizatsiyani o'z ichiga olgan xulosalar chiqarishimiz mumkin.

Ko'pgina Yevropa mamlakatlari investitsiyalarni jalb qilish uchun turli soliq imtiyozlarini beradi. Bu daromad solig'idan ozod qilish, investitsiya solig'i bo'yicha imtiyozlar yoki investitsiyalarning ayrim turlari uchun daromad solig'i stavkalarini kamaytirishni o'z ichiga olishi mumkin. Yevropa mamlakatlarining ko'pida kapital solig'i joriy etilgan bo'lib, bu soliq turi ushbu mamlakatlarda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu kapital qo'yilmalariga soliqlar, dividendlar bo'yicha soliqlar va kapital o'sishiga oid soliqlarni o'z ichiga oladi.²⁵ Bugungi Yevropa mamlakatlarining aksariyati investitsiyalarni jalb qilish uchun kapital qo'yilmalarga soliq stavkalarini pasaytirish tendensiyasidan bormoqda.

Gretsiya mamlakatida investitsiyalarni soliq imtiyozlari yordamida rag'batlantirishda Frakiya mintaqalari, chegara materik hududlari va orollarida amalga oshiriladi.

Chexiya Respublikasida yuridik shaxslar uchun daromad solig'i 31% ni tashkil qiladi. Yuridik shaxslar kamida 10 million AQSh dollari miqdorida investitsiya

²⁴ Aralica Z., Botric V., Jbvaljek S. Evaluation of the Tax Incentives Aimed at Stimulation R&D Projects in the Business Sector // Working Paper Institute of Economics, Zagreb. 2011.

²⁵ Л.П.Королева. М.А.Кандрашкина. Налоговый Кредит Как Инструмент Стимулирования Научно-Исследовательских И Опытнo-Конструкторских Разработок: Зарубежный И Отечественный Опыт. 2014. № 5. С. 34.

kiritganda (uning 40 foizi yangi avtomobillar sotib olishga sarflanishi kerak) kamida 10 yil muddatga daromad solig'i to'lashdan ozod qilinadi.

Polshada daromad solig'i to'g'risidagi qonunga ko'ra, soliq stavkasi 2000-2001 yillarda 28%, 2003-2004 yillarda. stavka 22% gacha tushdi. Amaldagi 15 ta erkin iqtisodiy zonada xorijiy investitsiyalarni rag'batlantirishda birinchi yarim yillikda yuridik shaxslarni tadbirkorlik faoliyatidan olingan daromad solig'i to'lashdan to'liq ozod etish va qonun hujjatlarida belgilangan muddatning ikkinchi yarmida daromad solig'i bo'yicha 50 foizlik chegirma nazarda tutilgan.²⁶

Litva xorijiy investorlar uchun investitsiyaviy jozibadorlikni erkin iqtisodiy zonalarini tashkil etish, transport-sanoat markazlari - Klaypeda va boshqa shaharlarda yaratilgan sanoat parklarini rivojlantirish orqali oshirmoqda. Litva mamlakatiga xorijiy investitsiya kiritmoqchi bo'lgan investor uchun imtiyozli shartlar quyidagilardan iborat:²⁷

Yuqoridagi ilmiy tahlillardan quyidagicha xulosa keldik: Yevropa mamlakatlarida xorijiy investitsiyalar uchun soliq imtiyozlarining qulayligi xorijiy investitsiyalarni joylashtirish uchun qulay muhit yaralgan hudud hisoblanadi. Yevropada xorijiy investorlar uchun soliq imtiyozlarini jozibador qiladigan bir qator afzallik va qulayliklar quyidagilardan iborat degan xulosaga keldik:

Raqobatbardosh soliq stavkalari – ko'pgina Yevropa mamlakatlari kompaniyalar uchun nisbatan past korporativ soliq stavkalarini taklif qiladi. Bu omil biznes uchun yetarli imkoniyatlar yaratadi va qulay soliq muhitini yaratishga yordam beradi;

Tadqiqot va ishlanmalar uchun soliq imtiyozlari – ko'pgina mamlakatlar ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritayotgan kompaniyalar uchun soliq imtiyozlarini beradi va shu yo'l bilan innovatsion faoliyatni rag'batlantiradi va yuqori texnologiyali investitsiyalarni jalb qiladi;

²⁶ <https://poland-consult.com/eu/pl/nalogi/pit-podohodnyj-nalog.html>

²⁷ <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActPrint/lt?jfwid=rivwzvpvg&documentId=TAIS.352738&category=TAD>

Startaplar uchun imtiyozlar – ba’zi Yevropa mamlakatlari startaplar uchun maxsus soliq shartlarini taklif qiladi, masalan, faoliyatning birinchi bosqichlarida daromad solig‘idan ozod qilish va soddalashtirilgan soliq tartibini joriy etish;

Energetika va ekologiya investitsiyalari uchun kredit va imtiyozlar tizimi – sarmoyadorlarga o‘z mablag‘larini qayta tiklanadigan energiya va atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bog‘liq sohalarga yo‘naltiruvchi kredit va imtiyozlar beruvchi bir qator dasturlar mavjud.

Ikki tomonlama soliqdan qochish bo‘yicha xalqaro dasturlar – ko‘pgina Yevropa mamlakatlari investorlarni ikki tomonlama soliqqa tortishdan himoya qilishni ta’minlab, ikki tomonlama soliqqa tortish bo‘yicha bitimlarni faol ravishda tuzadilar;

Xorijiy investitsiyalarga nisbatan soliq tizimini ishlab chiqishdagi moslashuvchanlik – ba’zi mamlakatlar xorijiy investitsiyalarga nisbatan soliq tizimini yaratishda moslashuvchanlikni ta’minlaydi, bu esa xorijiy investorlarga soliq majburiyatlarini o‘z ehtiyojlariga mos ravishda optimallashtirish imkonini beradi.

Soliq nizolarini hal qilish tizimlari – Yevropa davlatlari investorlarga yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan nizolarni samarali va adolatli hal qilish imkoniyatini yaratib, soliq nizolarini hal etish mexanizmlarini faol ishlab chiqmoqda.

Soliq imtiyozlarining bunday qulayliklari Yevropa davlatlarini xalqaro investorlar uchun jozibador qiladi, iqtisodiy o‘rishga va innovatsion tarmoqlarni rivojlantirishga yordam beradi. Biroq, investitsiya to‘g‘risida qaror qabul qilishdan oldin, aniq shartlar va majburiyatlarni to‘liq tushunish uchun batafsil soliq maslahatini olishingiz tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Шарп У., Бейли Дж. Инвестиции: пер. с англ. – М.:ИНФРА, 2000.
2. Kriebaum U., Dolzer R., Schreue C. Principles of international investment law. –Oxford University Press, 2022.

3. М.И.Какора. Теоретические основы инвестиционной деятельности организаций перерабатывающей промышленности. – М.: ИП «Экоперспектива», 2005. – 101 с.
4. Н. Grotius, De Jure Belli ac Pacis Tres(rev end, 1946)qayta nashr qilingan(1925)3(2) The Classics of International Law, 385 (F.Kelsey,trans),TM Franck, Fairnessda keltirilganidek Xalqaro huquq va institutlarida (Oxford, Clarendon Press,1995), 457, n 11.
5. Ендовицкий Д. А. Комплексный анализ и контроль инвестиционной деятельности: методология и практика. Д. А. Ендовицкий; под ред. Л.Т. Гиляровской. М: Финансы и статистика, 2011, изд.№2, 400с.
6. Moliya bozori va investitsiyalar. Darslik. 2021-yil.
7. Investor huquqlarini himoya qilish to'g'risidagi Moskva konvensiyasi. 1997-yilda qabul qilingan.
8. <https://scite.ai/reports/tax-incentives-and-the-location-w91e9z>
9. Capital Mobility and Tax Competition
10. Management control in the transfer pricing tax compliant multinational enterprise // <https://scite.ai/reports/management-control-in-the-transfer-44A0w3>
11. Impact of double taxation treaties on cross-border acquisitions // <https://scite.ai/reports/impact-of-double-taxation-treaties-y8jN1y6>
12. OECD Secretary-General report to G20 finance ministers. [Электронный ресурс]. – 2016. Официальный сайт ОЭСР в сети «Интернет». URL: <https://www.oecd.org/tax/oecd-secretary-general-tax-report-g20-finance-ministersoctober-2016.pdf>
13. Соглашение об избежании двойного налогообложения и предотвращении уклонения от налогообложения в отношении налогов на доходы и капитал [договор между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки от 17 июня 1992 г.] // Собрание законодательства РФ. – 1999. – № 16.-ст. 5-6.
14. <https://scite.ai/reports/tax-incentives-and-the-location-w91e9z>

15. Capital Mobility and Tax Competition
16. Management control in the transfer pricing tax compliant multinational enterprise // <https://scite.ai/reports/management-control-in-the-transfer-44A0w3>
17. Викулов К.Е. Правила налогообложения иностранных организаций, действующих через постоянное представительство: опыт ОЭСР и правовое регулирование в России: дис. канд. юрид. наук: 12:00:14 / К. Е. Викулов. – Москва, 2011. – 260 с.
18. OECD Model Tax Convention on Income and on Capital. Официальный сайт ОЭСР в сети «Интернет» – 2015-Ст. 5 [Электронный ресурс] – URL: <https://www.oecd.org/ctp/model-tax-convention-on-income-and-on-capital-2015-fullversion-9789264239081-en.htm>
19. Кучеров И.И. Международное налоговое право. М.: ЮрИнфоР, 2007. С. 47—65.
20. Яковлев П.И. Совершенствование налогообложения иностранных организаций, действующих через постоянное представительство. [Электронный ресурс] // [2019]. URL: <http://www.vectoreconomy.ru/images/publications/2019/8/taxes/>
21. Эрлангер А. Что такое BEPS, и почему так важно для всех владельцев международного бизнеса и капитала понимать, что это? [Электронный ресурс] URL: <https://internationalwealth.info/deofshorization/what-is-beps-and-why-it-is-so-important-to-understand-for-international-business-and-diversified-capitalowners/>
22. Holly Sutherland, Francesco Figari. EUROMOD: The European Union tax-benefit microsimulation model. // URL: <https://microsimulation.pub/articles/00075>
23. Aralica Z., Botric V., Љvaljek S. Evaluation of the Tax Incentives Aimed at Stimulation R&D Projects in the Business Sector // Working Paper Institute of Economics, Zagreb. 2011.
24. Л.П.Королева. М.А.Кандрашкина. Налоговый Кредит Как Инструмент Стимулирования Научно-Исследовательских И Опытнo-Конструкторских Разработок: Зарубежный И Отечественный Опыт. 2014. № 5. С. 34.